

De Nieuwe

Zelfzwichter

in dit nummer

- Redactioneel
- De broodzetting en de belasting op het gemaal (deel 1)
- Molennieuws
- Groninger molens en Internet
- Verstild verleden (30)
- Goudmolen in Californië
- Gildenieuws
- Rutteler molen

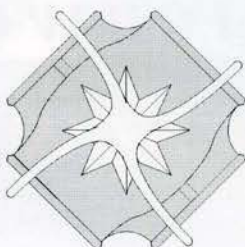
Colofon

De Nieuwe Zelfzwichter

Jaargang 3, no. 3

oktober 1999

ISSN 1386-4920

De Nieuwe Zelfzwichter is het kwartaalblad van de gezamenlijke molenorganisaties in de provincie Groningen.

Het blad verschijnt in de maanden maart, juni, oktober en december. Leden van de vereniging Vrienden van de Groninger Molens en leden van de Stichting De Groninger Molen ontvangen het blad automatisch. Niet-leden kunnen zich op dit periodiek abonneren voor f 25,00 per jaar (4 nummers). Losse nummers kosten f 5,00 exclusief porto.

Opgave lidmaatschap + abonnement:

Vrienden van de Groninger Molens,
t.a.v. Ledenadministratie, A-weg 5 c, 9718 CS Groningen

Opgave abonnement voor De Nieuwe Zelfzwichter
Aweg 5 c, 9718 CS Groningen

Secretariaatsadressen:

- Vrienden van de Groninger Molens,
Aweg 5 c, 9718 CS Groningen, tel. (0597) 59 19 31
- Stichting De Groninger Molen, Aweg 5 c, 9718 CS Groningen, tel. (050) 3 12 16 94, fax (050) 3 14 25 84
- Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen,
p.a. Vindicatstraat 50, 97411 CZ Groningen,
tel. (050) 573 34 84

Redactie:

Redactie van De Nieuwe Zelfzwichter: Aweg 5 c, 9718 CS Groningen, tel. (050) 312 16 94, fax (050) 314 25 84,
e-mail: groninger.molens@fmog.nl

J.C. van Driel - Groningen, G. Geertsema-ten Broek - Groningen, H.A. Hachmer - Nieuwe Pekela, D. Lippe - Groningen (lay-out), A.J. van der Salm - Godlinze.

De redactie behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen in te korten. Overname van artikelen is eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Aan dit nummer werkten mee:

W.O. Bakker, K. van Biesen, M.E. van Doornik, A. Dost,
H.A. Hachmer, T. Kalk, H. Noot, J.A.L. Trouw,
J. Venhuizen, H. Vos.

Grafische basisvormgeving:

Biche Eleveld bNO Groningen

Drukwerk:

Zodiak Groep - Groningen

Oplage:

900 exemplaren

Sluitingsdatum kopij:

29 oktober 1999

foto omslag:

De zeskante korenmolen te Niebert
foto: (H. Noot - Haren)

2 • Redactioneel**3 • De broodzetting en de belasting op het gemaal (deel 1)**

Nu de belastingplannen voor de volgende eeuw in de steigers staan is er alle reden voor een kijkje door de bril van een ambtenaar in 1927. Ook toen was belasting betalen niet leuk; maar daar kwam bij dat het bovendien nog eens niet gemakkelijk was!

8 • Redactioneel (vervolg)**9 • Molennieuws**

*Op veel molens is wederom van **timmerrauw** sprake. Helaas is deze typisch Groningse stand van het gevlucht in onbruik geraakt als signaal voor herstelwerkzaamheden. Bij het andere nieuws vindt u bijvoorbeeld het verslag van een verjaardagsfeest in Niebert en wetenswaardigheden over de bereikbaarheid van de **Krimstermolen** en de molen **Koningslaagte**.*

13 • Groninger molens en Internet

De Groningse molens bekijken vanuit uw draaistoel voor de computer, dat is nog eens luxe. Henk Vos legt uit hoe u veel over molens te weten kunt komen zonder last te hebben van de wind.

14 • Goudmolen in Californië

Martin van Doornik vertelt over een molen die met water goud maakte; wie droomt daar niet van? De dagelijkse werkprijktijk in die bedrijfstak was minder sprookjesachtig.

17 • Verstild verleden (30)

In Tjamsweer kun je behalve naar het oosten (aflevering 2) ook naar het westen (aflevering 30) kijken. Detective Hendrik Hachmer concludeert uit de foto dat zelfzwichting op het moment van de opname in opkomst was.

18 • Gildenieuws

Het feest voor de duizendste vrijwillige molenaar is nog maar net voorbij of de volgende kandidaten staan al weer klaar voor het najaarsexamen.

19 • Rutteler molen

Arnold Dost gluuft bij de burens. Op maar één uur rijden per auto vanaf de Martinitoren is, in de buurt van Wilhelmshaven, een gastvrije korenmolen te vinden die nog volop in bedrijf is. Aan de molen is een zagerij gekoppeld, maar die werd niet gebruikt om het brood te snijden.

Redactioneel

Getallen, daar houden we van. Daarom vieren we de eeuwwisseling komende december een jaar te vroeg. De 20^e eeuw is pas voorbij als het jaar 2000 afgelopen is. Laat de millenniumwatch nog maar even doortikken. De eerste eeuw was immer ook pas vol bij honderd en niet na het verstrijken van het jaar 99!!! Hoe het ook zij, iedereen gaat dit jaar gewoon eens een jaar te vroeg uit de bol. Molenaars kunnen natuurlijk niet achterblijven. Diverse molenaars doen mee met het millennium-draaien om het maar eens mooi te omschrijven. Ze hopen bij voldoende wind de molen in de nacht van oud op nieuw draaiende te houden. Probleem daarbij is vaak de opstelling van de partner. Hij of zij ziet een borrel in een koude molen nog niet zo zitten, maar na het lezen van dit "redactioneel" heeft de molenaar een goede smoes achter de hand: "Kom nou schat, het is geen echt millennium, dat vieren wij in de nacht van 2000 op 2001 gezellig samen."

Nu we het toch over getallen hebben, het is al weer de 11^e *Nieuwe Zelfzwichter*. In deze *Nieuwe Zelfzwichter* kunt u tevens de 30^e "Verstild verleden" lezen. Redacteur Hendrik Hachmer blijft op zoek naar oude molenfoto's. Mocht u er enkele thuis bezitten, dan houden wij ons aanbevolen. Foto's

van molenaars zijn eveneens welkom. Omdat we over ruim een jaar een nieuwe eeuw in gaan, zijn ook jongere molenfoto's welkom, zelfs uit de jaren '60. We hopen de originelen nog voor de volgende eeuw aan u te retourneren.

Het Gilde van Vrijwillig molenaars kon voor het jaar 2000 nog de duizendste gediplomeerde vrijwillig molenaar verwelkomen. Het was Roel Nahuis uit Groningen. Roel volgde zijn opleiding bij Leen Duijm. Prins Claus overhandigde te Woerden het diploma en dat kan niet iedere geslaagde zeggen. Proficiat Roel.

Arnold Veenhoff, één van onze redacteurs, feliciteren we ook. Hij vond een baan in het westen van het land. Dat betekent wel dat we weer afscheid moeten nemen van een redactielid. Arnold, nog bedankt voor je inzet de afgelopen twee jaren. Voor de internetters onder ons heeft de redactie nog een tip. Kijk eens op onze eigen Groninger molenpagina's (website) www.groningermolens.nl. en u zult zien dat er iets tot stand is gekomen waar we ons niet voor hoeven te schamen. Op de beginpagina (homepage) is een leuk keuzemenu aangebracht. Samenstellers, een pluim, alleen laten we eens gewoon Nederlandse namen verzinnen voor al die Amerikaanse computerblabla.

Roel Nahuis en de speciale examencommissie (v.l.n.r. E. Pouw-Schipper, Prins Claus, L. Vellekoop en Roel Nahuis).

Foto: J.L.J. Tersteeg, Ridderkerk

De broodzetting en de belasting op het gemaal (deel 1)

In 1926 werd door burgemeester F.J. de Zee van Veendam een artikel geschreven over de belasting op het gemaal. Het artikel verscheen in 1927 in de Groningsche Volksalmanak (pag. 168 tot en met pag. 210). Alhoewel het artikel absoluut geen luchtige kost is, leek het ons toch zeer de moeite waard om op te nemen. Bakker, belastinginspecteur en molenaar hadden allen met elkaar te maken dankzij de belasting op het gemaal. De in de sarries-hut wonende inspecteur woonde zelfs met zijn neus op de feiten en was bepaald niet de meest geliefde inwoner van het dorp. Ondanks zijn aanwezigheid werd er nog heel wat gesjoemeld, zo blijkt uit het artikel en moesten wetten steeds weer worden bijgesteld om ontduiking te voorkomen. De tijden zijn wat dit betreft dus niet veranderd. (H.A. Hachmer)

De wetgever van heden regelt alles! Wij zijn zoo gaarne geneigd om deze conclusie te trekken, en knopen daar dan de beschouwing aan vast, dat het vroeger toch geheel anders was, veel primitiever en veel minder ver strekkend. Wij hebben bijv. onze sociale wetgeving in wijde vertakkingen, en angstvallig wordt gewaakt voor de gezondheid van den burger. Woningwet,

vleeschkeuringswet, warenwet, arbeidswet en zoovele andere wetten zijn daar als bewijzen voor onze bewering.

En toch moeten wij niet te hard van stal loopen. Ook het voorgeslacht heeft een wetgeving gehad, welke bij nadere beschouwing veel meer geeft dan men oppervlakkig zou vermoeden, en het loont de moeite in die oude voorschriften rond te snuffelen. Doe maar een willekeurigen greep en steeds is het interessant.

Op deze bladzijden zullen wij ons bezighouden met de belasting op het gemaal en de broodzetting waarbij wij kennis maken met molenaars, bakkers, opzichters of charchers, collecteurs en pachters. De belasting op het gemaal is van ouden datum; reeds in eene ordonnantie van 1623 treffen wij ze aan, en wel onder den volgende titel:

"Ordonnantie, volgende die welcke ten behoeve van de gemeene saecke binnen de Stadt Groningen ende de Ommelanden / volgens den Tractate in de Reductie met de voorsz. Stadt ghemaect/ ende 't consent van die van de Ommelanden daer op gevolgt die gemeene Impost op het harde Cooren dat ghemaelen ende ghebroocken sal worden / soo wel inde voorschreven Stadt als ten platten Lande / van nu voortaan geheven ende ontfangen sal worden".

De impost of belasting werd door den collecteur ontvangen tegen afgifte van een bewijs (cedul). Artikel 2 der ordonnantie geeft aan, hoeveel verschuldigd is:

"De Collecteur sal ontfangen van elck Mudde Tarwe ofte Masteluyn / dat binnen den voorsz. Landen gemaelen sal worden om te verbacken vierende-twintich stuyver. Van elck Mudde Rogge thien stuyver. Ende van elck Mudde Garste ofte

Bonen die gebacken worden / seven stuyver. Ende van kleyne mate in elcke Stadt ende Vlecke naer advenant. Ende dat alsoo wet van 't Scheep-Coren als van andere Coren hier voren geroert / van Broot incomende van buyten die selve Landen / sal hij ontfangen den thienden penningh / boven alle lasten die van te vooren daer op gestelt mogen wesen / als mede van Koecken / die van buyten worden ingebracht om verkoft te worden. Ende wat aenlangt de Greynen ende Molt dat om te verbrouwen gemaelen sal worden / daer van sal betaelt worden vant Mudde twee-ende-twintich Stuyvers. Ende vant Haver-Molt elff stuyver / mits dattet ongemenght in besonder Sacken ter Molen gebracht sal worden maar dat gemenght ter Molen gebracht wordt sal als Garsten-Moit angegeben ende betaelt worden. Ende van de Tarwe dieder gemaelen mochte worden om te verbrouwen / sal betaelt worden soo veele als om verbacken betaelt wordt / namelijck vant Mudde vier-ende-twintich stuyver. Van de Rogge / Garste / Haver ofte Boeckweyte / die der ghemaelen sal worden om te verbrouwen / mede als vant Molt hoe voorsz. is. Insgelijcks van het Cooren dat gebroocken sal worden tot beesten- ofte Swyn-eeten / behalve Haver ende Boonen (daervan nochtans een Cedulle gehaelt sal worden om fraude te vermyden) sal mede betaelt worden als voorsz. Welcken Impost men betaelen zal voor ende aler het voorsz. Coren ter Molen sal gebracht mogen worden."

Verder werd ook vastgesteld, dat men slechts met voorkennis van den pachter koren naar een molen mocht vervoeren. De pachter (of zijn collecteur) had in alle molens vrijen toegang en kon de inning der belasting niet aan derden overdragen.

Een molenaar mocht geen bakker of moutmaker zijn; evenzoo was voor de bakkers het molenaarschap verboden terrein, terwijl zij minstens 20 roeden van den molen moesten wonen en nimmer een huis mochten huren, waarvan een molenaar eigenaar was.

De molenaars en hunne knechten moesten den volgenden eed afleggen in handen van het Gericht of den Officier ter plaatse:

"Ik love ende sweere / dat ick gheen Koorne ofte Graenen noch door my selve / noch jemandt van myn Huysgesinne / hetsy Vrouwe / Kinderen ofte Dienstboden / noch door jemandt anders / myns wetens op ofte onder de Mole / ofte oock in myn

Huys / Schuyre / Stallen ofte Plaetse wil ontfangen / ofte laten brengen / sonder dat my daer van doorden Chercher sal syn getoont een Briefken ofte Cedulle geteykent van de Collecteur van de voorgescreven Impost / inhoudende wat ende hoeveel Koren ter Molen wordt gebracht / op welcke Briefken ofte Cedulle ick niet meer als eenmael Koren op ofte onder de Molen / ofte in myn Huys / Stal / Schuyre ofte Plaetse wil nemen / ofte nemen laten / ofte meer als een Reys / ofte oock anders als datselve Coren daerop wil malen ofte laten malen. Soo waer helpe my Godt Almachtigh."

Voor de Mennonieten was het woord "sweere" vervangen door "neme aen" en voor "Soo waer helpe my Godt Almachtigh" verklaarden zij: "Soo ick dit voorsz. achtervolge ende doe achtervolgen / soo wil my Godt segenen / maer soo ick het niet doe ofte late doen / soo wil my Godt straffen hier tydtlyck ende hier naemaels eeuwiglyck".

Handelde de molenaar of zijn knecht in strijd met den afgelegden eed, dan verbeurde hij 100 Carolus gulden, waarvan de Provincie de helft ontving en de "aanbrenger" de wederhelft, terwijl hij "daer-ende-boven sonder genade onder die "Meulen gegeeselt / ende uyt Stadt ende Lande "gebannen" werd.

De pachters en hunne collecteurs ontvingen het recht, elk half jaar opnieuw van molenaars en knechten den eed te vorderen. Evenzoo kon dit den opzichter, die een provinciaal ambtenaar was, worden opgelegd. Deze opzichter (chercher) had vrije woning, of zooals wij lezen: "De chercher sal tot dien fine moeten wonen in het Logement, door ordre van de Heeren Staaten van Stadt ende Landen by de Molen getimmerd." Bovendien kreeg hij 130 Carolus gulden als salaris of "ene Rycksdaler des Weeks". De provincie en de pachter betaalden ieder de helft.

Niemand mocht ten platten lande een koren-molen bouwen "boven die er reeds syn" op boete van 100 Carolus gulden en verbeurde van den nieuw-gebouwden molen. Ook mocht men geen ros- en gortmolens in zijn woning hebben, terwijl molenaars noch cherchers zwijnen mochten mesten.

De pachter was verplicht alle kwitantien (cedullen) van betaalde belasting (impost) den opzichter (chercher) te toonen, terwijl den bakker was opgedragen zijn koren in eigen gemerkte zakken naar den molen te brengen.

Het meel van de West Indische Compagnie was van den impost vrijgesteld, en moest worden aangevoerd in gesloten tonnen, gebrand met het merk van den pachter.

In de practijk bleken enkele bepalingen niet in alle opzichten duidelijk te zijn, of was er aanleiding tot ontduiking, waarom Gedeputeerde Staten achter-eenvolgens de volgende wijzigingen en toelichtingen vaststelden:

Placcaat van den 15 December 1657.

De bakkers sullen aen de Pachtenaren pertinente aanwysinge moeten doen.

Placcaat van den 16 Augustus 1671.

Gheen broodt sal alhier buyten de ordinaris jaermerckten van elders mogen ingebracht, verkocht ofte gekoft worden.

Ordonnantie van den 10 October 1671.

Ordre omtrent de Cherchers en op wat plaetse het gebroocken graen sal werden aangegeven.

Resolutie van den 19 Maart 1675.

Een halff Mudde op 10 Mudde over werdende bevonden, is vry van Impost.

Placcaat van den 28 juli 1681.

De cedullen sullen aen de sacken van het graen vast gemaectt, in het wapen gescheurt, en bij de Cherchers te lande werden bewaert.

Placcaat van den 12 januari 1682.

Van het broodt van buyten in de Provintie gebragt werdende, sal den derden penninck werden betaelt.

Placcaat van den 26 januari 1688.

De cedullen van graenen van de Arme sullen alleen op de handt van de Pastoor of Diaconen ter plaatse worden gepasseert.

Placcaat van den 27 januari 1690.

De aengevinghe en het inhaelen van broodt by de Backers in Veendam, Wildervanck ende Pekel-A.

Order van den 7 juni 1691.

Ingesetenen sullen wegens ongelegenheyt harer woonplaatsen aan het naest Collect moghen gaen.

Placcaat van den 13 April 1698.

De Boeckweyte Mulders sullen geen Weyten Meel moghen vercoppen.

Het placcaat van 27 januari 1690 verdient eene nadere beschouwing, omdat de buitengewoon sterke en niet te beteugelen belastingontduiking van de bakkers in Veendam. Wildervanck en Pekela, en in het Westerkwartier der provincie, Gedeputeerde Staten noopte tot zeer strenge maatregelen.

De considerans van hun besluit is zeer interessant en heeft recht op een plaatsje in deze bijdrage:

De Gedeputeerde Staten van Stadt Groningen ende Ommelanden doen te weten:

"Alsoo Ons genoegsaem is gebleecken, selfs uyt de Confessie van eenige personen soo door de Pachtenaren waren achterhaelt, dat de Backers in Veendam, Wildervanck ende Peeckel-A de vryheyt an de Ingesetenen van gem: Plaetsen vereert, door Sinstre Practycquen dagelyx misbruycken, en haer vuil gewin soecken, door het annemen van Rogge van de Ingesetenen van Sappemeer, 't Hoogesant en eenige plaetsen in het Oldampt daer naest aangegrenst synde, als oock de ingesetenen van 't Westerkwartier van de Backers in het Lantschap Drente, en daer door tytlycks weder broden in betalinge geven; waerdoor de Pachten van het gemael ten enemael komen te vervallen en de Generale Middelen deser Provintie op eene diefachtige wyse werden becortet, daer deselve by dese tyden nootsakelyck tot behoudnisse van het Landt vereyscht werden;
"Soo hebben Wij tot voorcominghe van soodanige sluyckeryen, die uyt gemelte plaetsen naer dese Provintie werden gedaen, goetgevonden en geresolveert als volgt:"

Hierna volgen de artikels met strenge strafbepalingen. Elke smokkelaar werd gestraft met 100 carolus gulden, terwijl het deeg, voordat het in den oven kwam, op beide einden en in het midden met een teeken werd gewaarmerkt. Overtreding gaf 25 carolus gulden boete voor ieder stuk ongemerkt deeg. Gedeputeerde Staten trokken blijkbaar ook het gewicht in twijfel, want zij bepaalden, dat de brooden minstens 6 en 12 pond zwaar moesten zijn, op boete van eveneens 25 carolus gulden voor ieder brood, dat te licht bevonden werd. Gebruikte een bakker het merkteeken van een collega, dan beliep hij 100 carolus guldens boete en werd bovendien "aen den lyve" gestraft.

Aan het slot van het placcaat lezen wij:

"Voorts sal desen van de Praedighstoelen in meer-gemelte Vryheden ende Dorpen daeromtrent afgelesen en geaffigeert werden daer het behoort. Actum Groningen in Collegie den 27 January 1690."

Zoo had men aan den eenen kant de belasting op het gemaal, en daartegenover de broodzetting: maximumprijzen en gewicht van het brood, samenstelling der ingrediënten en toezicht op de bereiding en den verkoop.

Toen in 1795 de gemeentebesturen zich in deze provincie installeerden, geschoeid op- en voortvloeiende uit de Fransche Wetgeving, werd langzamerhand de zorg voor bovenstaande onderwerpen in hunne handen gelegd.

Bij het "Reglement voor de Gemeentebesturen binnen de Bataafsche Republiek", van 1801 vinden wij onder de te heffen belastingen ook die op het gemaal, en bij opvolgende wijzigingen in de staatsregeling bleven deze rechten gehandhaafd, tot er in 1822 eene wet op de belasting op het gemaal tot stand kwam. Hierbij werd o.a. bepaald, dat voor het bouwen, afbreken of veranderen van een korenmolen de koninklijke goedkeuring vereischt werd.

Een maximumprijs voor de granen was reeds ingevolge Keizerlijk Decreet o.a. vastgesteld bij besluit van den Prefect van de Wester-Eems d.d. 15 juni 1812. Artikel 1 luidde:

Provisioneel en tot dat dienaangaande nader zal zijn gedisponeerd zullen de na te noemen granen op de onderscheidene markten in dit Departement niet verkogt mogen worden tot hogere prijzen als daarnevens bepaald is, te weten:

Rogge, vijftientwintigfrancsvijftigcentimes de H.L.
Boekweit, vierentwintigfrancsvijftig de H.L.
Garst, zestienfrancszeventig de H.L.
Haver, twaalffrancstagtig de H.L.
Erwten, eenendertigfrancstien de H.L.
Bonen, zeventienfrancsestig de H.L.

De broodzetting bleef aan de gemeentebesturen, en zij hadden het recht daarop verordeningen (keuren) vast te stellen. Een keur van 1823 door Schout en Raad van Veendam gearresteerd, vindt onder de bijlagen een plaats. (Zie bijlage 1*). Van de bij artikel 3 dier keur bedoelde broodmerken zijn enkele afbeeldingen in deze bijdrage opgenomen.

Ondergetekende *Gerdt Albert Schmitz*, van beroep Bakker, te Veendam, verklaart by desen, ter voldoening aan art. 3 van de Keur op de Zetting van het Brood, en het geen daartoe betrekking heeft, dat 14 Augustus 1823 op het door my gebakken wordende Roggenbrood, het merk tekenen te voeren en te plaatsen van

GAS

Ten Lijke waarvan ik de raan het Bestuur dorer gemeente heb overgegeven
Veendam den 22 April 1824.
Gerdt A. Schmitz

Ondergetekende *Lourens Harmus Kroon* van beroep Bakker, te Veendam, verklaart by desen, ter voldoening aan art. 3 van de Keur op de Zetting van het Brood, en het geen daartoe betrekking heeft, dat 14 Augustus 1823, op het door my gebakken wordende Roggenbrood, het merk tekenen te voeren en te plaatsen van

LH

Ten Lijke waarvan ik de raan het Bestuur dorer gemeente heb overgegeven
Veendam den 22 April 1824
Lourens H. Kroon

Er ontstonden echter over het geheele land ernstige klachten over de broodprijzen; de gemeentebesturen schenen een staalkaart van prijzen in het leven te hebben geroepen en ontduiking der voorschriften nam groote afmetingen aan. Met gevolg, dat de Koning ingreep en een K.B. vaststelde, waarbij de broodzetting aan vaste algemeene regelen werd onderworpen. De zetting diende alleen te worden beschouwd als een maximum, en moest uitsluitend bij het gewicht geschieden. Gedeputeerde Staten ontwierpen een tarief en hielden namens hun college proefnemingen, telkens voor één jaar; de uitslag diende de gemeentebesturen tot richtsnoer. Procesverbaal van eene zoodanige proefneming in de gemeente Veendam is als bijlage II* opgenomen. De bakkers waren verplicht ten gerieve van de ingezetenen in of buiten den winkel een zwart bord te

* Wordt afgedrukt in de volgende Nieuwe Zelfzwichter

plaatsen, waarop op duidelijke wijze de broodprijzen werden aangegevend. Op het brood moesten zij een merk aanbrengen, dat van gemeentewege werd verstrekt. Vermoedelijk zullen dit wel de merken geweest zijn, vermeld in de bovenaangehaalde keur van 1823. Gedeputeerde Staten en de gemeentebesturen hielden van tijd tot tijd visitatie bij de bakkers en wee dengene, wiens brood het voorgescreven gewicht niet bleek te bezitten. Het gemeentebestuur stelde bij procesverbaal den broodprijs vast, nadat de berekening was gemaakt volgens een vastgestelden norm. Een afschrift volgt hieronder:

Een Mud rogge berekent tegen den prijs van	f 3.-
Gewicht van de Mudde 70 à 71 pond.	
Belasting:	
Principaal	f 0.40
18 opcenten	- 0.07
	f 0.47
Zegel	- 0.03
Gemt. opcenten	- 0.03
	f 0.53
Nà 1 Mei biljetgeld	- 0.02
	f 0.55
In ingrediënten tot het bakken benodigt:	
1 pond 2 ons Tarwe Zemelen	f 0.02 ⁵
4 ons fijn Rogge meel	- 0.04
	- 0.06 ⁵
Brandstoffen: turf	- 0.12
Maalloon	- 0.17 ⁵
Loon van de Bakker	- 0.45
Winst van de Bakker	- 0.50
	f 4.86
Hiervan af te trekken voor de waarde der overgebleven turf kolen	- 0.04
	f 4.82
De opbrengst is geweest aan brood 96 pond, 4 ons en 5 lood, zoodat het pond brood diens volgens moet kosten 5 ²⁵ / ₉₆₄₅ centen, zijnde gesteld op 5 centen.	
Iedere 50 centen verhooging van een Mudde rogge zal het pond brood met 1/2 cent verhoogen.	

De berekening scheen in enkele gemeenten reden tot klachten te geven, althans schreven Gedeputeerde Staten 8 December 1828:

"Het is ons gebleken, dat sommige gemeentebesturen vooral in het kwartier Winschoten te dezen opzigte niet met die naauwkeurigheid en oplettendheid te werk gaan, als het belang der zaak vordert, waardoor eene te groote onevenredigheid in den prijs des broods wordt veroorzaakt, grooter dan de onderscheiden soorten van rogge, waaruit het voedsel gebakken wordt, en de overige grondslagen gedooogen. Hierdoor is het, dat de prijs van een brood van vier ponden in die streken loopt van 30 tot 37 1/2 centen.

Dit verschil valt vooral in het oog, wanneer het in naburige gemeenten plaats vindt, zooals met Vlagtwedde en Bellingwolde het geval is.

Wij moeten Ued. er aan herinneren, dat het de wil des Konings is geweest bij de tegenwoordige wijze van broodzetting, dat én de bakker van een behoorlijk bestaan verzekerd én vooral de minvermogende klasse van ingezetenen een gezond en goed voedsel tegen billijke prijzen verschaft worde. Het belang eener goede broodzetting kunnen wij, vooral in tijden van een rijzende markt, aan Uwe oplettendheid niet te sterk aanbevelen".

Het K.B. op de broodzetting van 1826 werd in 1854 ingetrokken op grond, dat de bepalingen omtrent het bakken en verkoopen van brood en de beoordeeling, of het brood aan eene zetting moet worden onderworpen, sinds de tot standkoming der gemeentewet in 1851, tot de bevoegdheid der gemeentebesturen behoorde.

Meer en meer werd echter de overtuiging algemeen, dat het beter was, althans in normale tijden, den prijs van het brood evenals dien van andere artikelen door de vrije werking van vraag en aanbod te doen bepalen. Waar bovendien sinds de opheffing der gilden het verband tusschen de verschillende bakkers vrijwel ontbrak, behoefde men voor prijsopdrijving niet meer te vreezen.

De Raad van Veendam nam in zijne vergadering van 30 Augustus 1860 het besluit om de verordening op het bakken, de zetting en den verkoop van het roggebrood in te trekken en buiten effect te stellen, en wel naar aanleiding van een ingekomen adres van de bakkers. Deze schreven o.a. "dat zij door de verordening beroofd werden van de vrijheid om zelf den prijs van hunne waren te bepalen, hetwelk ieder ander neringdoende is gegeven en waarmede zij vernemen gelijk te mogen worden gesteld". De Raad overwoog bij het nemen van zijn besluit, "dat de intrekking wel niet tot misbruik in deze gemeente zal kunnen leiden, naardien daertoe te veel concurrentie bestaat bij het vrij aanzienlijk getal bakkers".

Invoering is in later jaren niet noodzakelijk gebleven, alleen hebben de oorlogsjaren 1914-1918 overal in den lande aanleiding gegeven tot het tijdelijk weder vaststellen van maximumprijzen, terwijl wij sinds 1922 ter uitvoering van de Warenwet wederom een Broodbesluit rijk zijn, waarbij regelingen zijn vastgesteld betreffende bereiding, verpakking, behandeling en aanduiding van het brood. In de Grondwet van 1848 - artikel 142 - werd bepaald, dat de plaatselijke belastingheffing den doorvoer, den uitvoer naar en den invoer uit andere gemeenten niet mocht belemmeren. Hoewel accijnsheffing in strijd met den geest der Grondwet moest worden geacht, kon tot afschaffing daarvan in 1851 niet worden overgegaan. Bij de inwerkingtreding

der gemeentewet werden toch in drie vierden van de gemeenten gemeentelijke accijnzen geheven. Men bepaalde zich derhalve tot het binden der heffing aan beperkende voorwaarden, tot in 1865 door wetswijziging definitief gebroken werd met de heffing van belastingen op voorwerpen van verbruik. Intusschen was in 1855 reeds de wet op de belasting op het gemaal ingetrokken. Tientallen jaren zijn voorbijgegaan, broodzetting en belasting op het gemaal reeds lang vergeten, maar het merkteken op het roggebrood is gebleven. Daaruit blijkt opnieuw, hoe taai oude gebruiken zich weten te handhaven; wij zien nog steeds - hoewel onverplicht - de initialen van den bakker op het roggebrood aangebracht.

Redactioneel vervolg

Helaas zijn er in de laatste fase van de productie van het vorige nummer van de *Nieuwe Zelfzwichter* (99/2) om verschillende redenen en op verschillende plaatsen een paar zaken verkeerd gegaan: regelrechte fouten en wellicht te grote ingrepen in de kopij. De redactie biedt de schrijvers en de lezers haar verontschuldigen aan voor de schade aan de ingeleverde tekst. Ondertussen hebben we daar lering uit getrokken.

Correcties:

A Het onderschrift bij de foto links op pagina 4 moet luiden:

Interieur van de zaagloods, gezien naar het noorden (aanvoerszijde); middenachter het elektrische battingraam, linksachter het grote zaagraam met de slede

Bron: Veenkoloniaal Museum, Veendam; foto Karel Zwaneveld, Borgercompagnie

B In het artikel van B. Oomkens zijn twee fouten ontstaan.

(1) Het onderschrift van de foto op pagina 13 moet luiden:

De poldermolen van de polder Weddermarke (127) nabij Wedderbergen. De omgeving beïnvloedt zowel het zicht op de molen als de windvang

Foto: D.J. Tinga, 1994

(2) Er is een hele passage verdwenen uit de reactie op stelling 4 (op pagina 16).

Voor de duidelijkheid vermelden we de volledige tekst van de reactie:

Absoluut niet waar. Globaal genomen blijkt dat wind van voldoende sterkte voor de helft van de tijd uit de sector van west tot zuid komt en de overige tijd uit de andere richtingen. Verder gaat het niet alleen om de aanvoer van wind, maar ook om de afvoer en om turbulentie. Wind (lucht in beweging) gedraagt zich vergelijkbaar met stromend water. In een helder beekje is aan het oppervlak duidelijk te zien dat een steen onder water enorme wervels veroorzaakt. Een lattenhek of gaashek in een beek remmen de waterstroming af (waterhoogteverschil voor en achter de belemmering); dit is ook zichtbaar bij het krooshek van een poldermolen. Met andere woorden: obstakels rond de molen aan andere kanten dan de windrichting hebben ook een grote invloed op de druk die de wind uitoefent op het wiekenkruis.

Molen nieuws

(De nummering tussen () verwijst naar de nummering in het Groninger Molenboek – 2de druk, welke is uitgegeven in 1981)

De Jonge Hendrik (7), Den Andel

De molenstichting Winsum gaat de restauratie van de molen *De Jonge Hendrik* te Den Andel ter hand nemen. Met dit project sluit de molenstichting een lange periode van grote restauraties af. Daarmee zullen de vijf in haar beheer zijnde molens weer in goede staat zijn gebracht. Met de restauratie van *De Jonge Hendrik*, die inmiddels 125 jaar oud is, zijn enige jaren gemoeid. De kosten worden op meer dan 2 ton geraamd.

Windlust (22), Overschild

Ter plekke is er van alles in de molen uitgevoerd. Geen van de drie gevraagde molenmakers heeft op 25 augustus een offerte ingediend voor de werkzaamheden die in ieder geval meer dan f100.000,- vereisen. Ze hebben het blijkbaar te druk met het werk. Vrijwillig molenaar Biesheuvel hoopt op de komst van één der medewerkers van het bedrijf aan wie het werk zal worden gegund.

De Biks (48), Onnen

Poldermolen *De Biks* wordt gerestaureerd volgens een begroting die in totaal bijna 2 ton bedraagt. Nu de restauratiebeschikking van het Rijk binnen is, heeft Molenstichting Gorecht f74.500,- gereserveerd voor het jaar 2000. Er is nog een klein tekort op de begroting, maar hiervoor hoopt de Molenstichting Gorecht binnenkort dekking te vinden.

De Noordermolen (85), Noorddijk

In het vorig nummer van dit blad heeft u kunnen lezen dat de Noordermolen, nadat geprobeerd was brand te stichten, is behandeld met een brandvertragend middel. Veel molenliefhebbers hebben gevraagd hoe zo iets wordt aangebracht. Omdat er tijdens de behandeling natuurlijk enige foto's zijn gemaakt, kunnen we u hierbij opening van zaken geven.

U ziet, het was die dag mooi weer, want de spuiters loopt in de korte broek. Dat is ook een voorwaarde bij deze werkzaamheden, nee, niet de korte broek, maar wel het mooie weer. Het riet moet namelijk goed

droog zijn. Onder druk wordt dan het materiaal op het riet gespoten en dat gebeurt schuin omhoog zodat van het onderste stukje van de rietbedekking ook de binnenzijde van de rietstengel wordt geraakt. De vloeistof die op het riet wordt gespoten, lijkt op melk. De kleur is dus wit, maar na droging is het materiaal transparant, zodat het dan niet meer te zien is. Het zorgt voor een brandvertraging van ongeveer een uur en bovendien blijft het riet veel langer vrij van mosangroei en dergelijke. Voordat het is opgedroogd is het nog met water te verwijderen. Het laat zich dan heel gemakkelijk van ramen en deuren

Brandvertragend
middel spuiten op
De Noordermolen
Foto: Ties Kalk

verwijderen als het maar meteen wordt gedaan.

Om u tenslotte nog een indruk te geven van de hoeveelheid gebruikte vloeistof, de *Noordermolen* is ongeveer 65 kilo zwaarder geworden als gevolg van de behandeling.

Wie met eigen ogen wil aanschouwen hoe het riet er nu uitziet, is van harte welkom.

Bel even met Ties (050-5416386) of Magda (050-5418420).

Stel's Meuln (97), Harkstede

Molenmaker Doornbosch is voor f 4.500,- het werk gegend om de

roeden enz. te ontroesten. Verder hoopt de schilder deze herfst het verfwerk eerst schoon te maken met de hogedrukspuit, voorafgaand aan het eigenlijke schilderwerk.

Entreprise (98), Kolham

Op dit moment is men aan de sloop van de oude stelling begonnen.

Grootepolder-molen (111), Slochteren

Hier is op 1 augustus 1999 een nieuwe vijzel geplaatst; hij draaide meteen feilloos, maar water ontbreekt nog!

Molen Berg (130), Winschoten

Nog net voor de bouwvakvakantie werden een nieuwe windpeluw en voorkeuvelens geplaatst. Na de vakantie werd de restauratie voortgezet.

Fortuin (140), Noordhorn

Molenaar Wecke uit Noordhorn legt in verband met zijn leeftijd zijn functie als vrijwillige molenaar neer. Hij wordt opgevolgd door vrijwillig molenaar K. Hekker.

Na de grote opknapbeurt binnen en buiten is de molen weer in prima staat. Alle lof voor eigenaar, de gemeente Zuidhorn.

Het fraaie molenmodel met een gevucht van ± 9 m van J.J. Fluks bij zijn woning te Woudbloem tussen Scharmer en Slochteren. De molen is kruikbaar; de wieken en de vijzel zijn elektrisch aangedreven: er is te veel windbelemmering!

Foto: W.O. Bakker

Ander nieuws

Beltmolen te Fulton (Illinois, USA)

Het bij molenmakersbedrijf Molema gemaakte achtkant werd afgelopen mei in twee containers verscheept. In de maanden juni en juli werd het achtkant ter plekke in elkaar gezet en afgewerkt. Eind oktober hoopt men de kap te verscheppen. In november gaat men dan in Fulton weer verder met de afwerking. Mei 2000 moet alles gereed zijn. Wie op de hoogte wil blijven van de vooruitgang, kan de internetpagina van Molema bekijken. Het adres is: www.hipposoftware.com/molema

Molenstichting Winsum

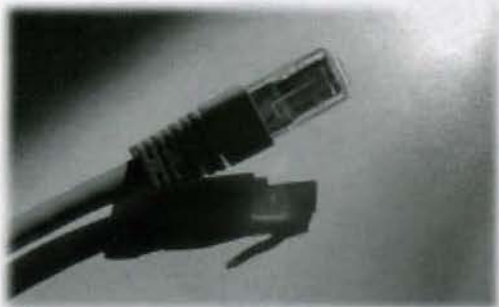
De Molenstichting Winsum laat op haar 5 molens speciale tekstborden plaatsen met gedetailleerde informatie per molen. De borden zijn aangebracht met ondersteuning van het Zimmermanfonds.

Het bestuur van de Molenstichting Winsum is in onderhandeling met een gediplomeerd vrijwillig molenaar en een molenaar in opleiding om de molens *De Ster* en *De Vriend-schap*, beide in Winsum, iedere zaterdag te laten draaien.

Dit najaar zal de Molenstichting Winsum een donateursactie opstar-

InterNet Noord

Quality Provider

**Postbus 6081
9702 HB Groningen**

Tel. (050) 368 69 70

***<http://www.inn.nl>
info@inn.nl***

geen wachttijden

snelle verbinding

goede service

uitstekende helpdesk

v.a. f 30,-/maand

onbeperkte toegang

ook voor ISDN!

ondersteunt V90

*ISO 9001-gecertificeerd
&
KEMA-gekeurd*

Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij

speciaal voor molenaars

SINDS 1873 SPECIALIST IN HET VERZEKEREN VAN WINDMOLENS

**Hoofdkantoor Deventer: Singel 19 - Postbus 448 - 7400 AK Deventer
Telefoon (0570) 61 23 53**

DE MOLEN IN DE VREUGD?

Wij hebben
een grote collectie
geboortecadeaus, zoals:

*kindercouverts,
rammelaars,
spaarpotten,
servetbanden,
papepels en
geboortebekers
in zilver en pleet.*

GRAVEREN IS GRATIS!

JUWELIER **REPKO**

Herestraat 4
Groningen
tel. (050) 312 91 31

BAKKER *de Rappe Schoenlapper*
Fa. DOORNBOS

A-Kerkhof 33 - 9712 BC Groningen
Telefoon : (050) 312 08 07

DE KAMERSPECIALIST

**HUUR
VERHUUR
ADVIEZEN
BEMIDDELING**

Beheer van Huizen, Kantoren
en Bedrijfspanen.
Gespecialiseerd in Kamerverhuur.

Eendrachtskade N.Z. 25
9718 BB Groningen
☎ (050) 313 34 16
Geopend : 10-12 en 13-17.30 uur

JAN VOS

Rietdekkersbedrijf

**Al meer dan 25 jaar
vakmanschap**

⌘ Boerderijen
⌘ Villa's
⌘ Recreatiebungalows

⌘ **Molens**
⌘ Bungalows

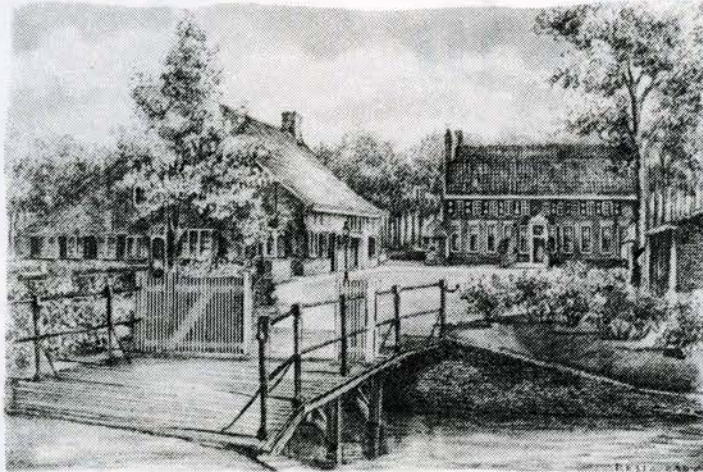
Ook voor reparatie en onderhoud

tel./fax (050) 406 20 39

Oude Boerenweg 11 - Glimmen

Café-restaurant 't Schathoes Menkemaborg

MENKEMAWEG 4 - 9981 CV UITHUIZEN - TELEFOON (0595) 43 18 58

NET EVEN BETER

Molenmakersbedrijf
Molema
V.O.F.

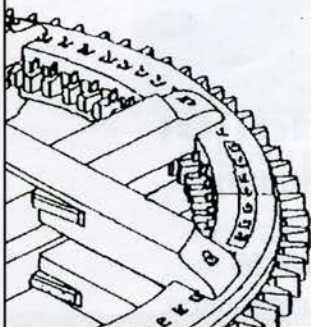

Provincialeweg 4, 9677 TW Heiligerlee

telefoon (0597) 59 16 60

telefax (0597) 59 11 76

mobiel 06 53 22 48 91

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkoekmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

woe. t/m vrij. 14.00-17.00 uur

zat. 10.00-12.00 en 14.00-17.00 uur

Molenaar J.J. Pot

Telefoon (0598) 39 49 53

Wij zijn net zo
thuis in
de buurt
als u

Rabobank

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Volkkorenmeel

*Hondensport, Vogelzaden,
Paardenvoerders, Vogels
Aquariumbenodigdheden,
Hengelsportartikelen
en alles voor Uw huisdieren*

Rijksstraatweg 135
(050) 535 02 15
Haren (Gr)

*Voor alle Smeed- en reparatiewerk
aan uw Windmolen*

J.J. Naaijer
v.h. J.T. Buurma

Voorstraat 26
9696 XH Oudeschans
Tel./fax: 0597-655291

ten. In dit kader wordt nu al gewerkt aan een halfjaarlijkse periodiek voor de donateurs met uitgebreide en actuele informatie over de vijf molens van Molenstichting Winsum. J. Venhuizen

Ontsluiting Krimstermolen en Koningslaagte

Wie het Groninger platteland graag op de fiets verkent, zal verrukt zijn van de nieuwe fietspaden die in de gemeenten Winsum en Bedum zijn aangelegd. Helemaal verrassend is, dat de nieuwe fietspaden ook enkele molens beter toegankelijk maken. Tussen Ellerhuizen en Zuidwolde heeft de gemeente Bedum vorig jaar al het Krimstermolenpad aangelegd. Het steekt het Harm Westerskanaal over met een fraaie houten brug, vanwaar u een prachtig gezicht heeft op de *Krimstermolen*.

Ook de molen *Koningslaagte*, westelijk van de Wolddijk in dezelfde gemeente, is uitstekend ontsloten met een meer dan 2,5 m meter breed betonnen toegangspad. De molenaar en anderen kunnen voortaan gemakkelijk de molen en het muldershuisje bereiken met een gemotoriseerd voertuig. Maar uiteraard ook de fietsers kunnen de molen langs die weg benaderen om vervolgens door te rijden over een fietspad naar Harssema's laan die uitkomt op de provinciale weg Groningen-Adorp. Deze weg en de fietspaden zijn aangelegd of vernieuwd in het kader van de uitvoering van de ruilverkaveling Sauwerd. Voorheen was de toegang tot de *Koningslaagte* vanaf de zijde van Adorp, terwijl het postadres van de molen en de mulderswoning sinds mensenheugenis luidt: Wolddijk 91, Zuidwolde.

De molenstichting Hunsingo verwacht veel fietsende molenliefhebbers langs haar molens. De gastenboeken in die molens zullen het bewijs moeten leveren.

J.A.L. Trouw

Molen van Niebert honderd

Wie op zaterdagen van Groningen richting Drachten rijdt, kan de molen van Niebert haast niet missen. Regelmatig is de molen in bedrijf. Zaterdag 19 en zondag 20 juni waren voor de molen en vrijwillig molenaar Ep Broekema twee wel heel bijzondere dagen. In dit weekeinde werd

namelijk het honderdjarig bestaan van de molen gevierd.

Eigenlijk is de molen al ouder: van oorsprong stond de molen in Zandeweer. Het was dan ook heel toepasselijk van het feestcomité om de Grunneger Daansers uit Zandeweer uit te nodigen. Zij konden nu dansen onder een molen die voor

100 jaar Niebert
Foto: H. Noot

hun dorp verloren ging en nog wel een heel bijzondere molen ook. De molen te Niebert is één van de weinige zeskantige molens die Nederland rijk is.

Molenaar Jan Harms Nanninga en zijn vrouw Cornelia Nanninga van Veen waren de eerste eigenaren te Niebert. Zij lieten deze molen door molenmaker Holman bouwen ter vervanging van een in 1895 gesloopte standermolen. Boven de molendeur is nog altijd een sluitsteen met de initialen van het molenaarsechtpaar te vinden.

Nanninga was overigens naast molenaar ook bakker. Hij en zijn vrouw zullen er zeker niet aan gedacht hebben dat honderd jaar later honderden in oude kledij gestoken Nieberters feest bij de molen zouden vieren.

Ondanks het zonnige weer op de zaterdag, waren er vele keurig in het zwart gestoken heren te vinden en dames in imitatie-viefschaft. Zelfs enkele baby's waren gestoken in oude kledij. De officiële opening van het feest werd verricht door de Commissaris van de

Koningin, Hans Alders. Na zijn toespraak lichtte hij samen met de eveneens in oude kledij gestoken Ep Broekema de vang van de molen. Het begin van een prachtige dag. De zondag viel qua weer veel ongunstiger uit: de fietspuzzeltocht werd zelfs afgelast. Ondanks deze tegenvaller kan de Vereniging Vrienden van de Nieberter Molen terugzien op een geslaagd weekeinde en vol moed vooruitzien naar de volgende eeuw.

P. REITSEMA

AMBACHTELIJK MOLENAAR

Schipvaart 36

9883 PR OLDEHOVE

Producent van diverse soorten meel, zoals:

- VOLKOREN TARWEMEEL
- MEERGRANENMEEL
- GELETTE TARWE
- ROGGELOEM
- ROGGE
- HAVER
- LIJNZAAD
- PANNENKOEKMEEL

De molen is voorzien van een pellerij, zodat we nog de OUDERWETSE GORT voor u hebben.

Molen "De Leeuw"
Oldehove Tel. (0594) 59 16 28

Groninger molens en Internet

Steeds meer mensen maken gebruik van Internet. Op Internet is er ook het een en ander te vinden over molens. De vereniging De Hollandse Molen, TIMS en diverse anderen hebben een website op deze elektronische snelweg. De Vereniging Vrienden van de Groninger Molens was ook van mening dat de Groninger molens hieraan moeten deelnemen. De heren Venema en Vos hebben een plan ontwikkeld en een website opgezet. De deelnemers aan onze voorjaarsvergadering hebben in Engelbert een voorproefje gekregen. De drie samenwerkende molenorganisaties hebben dit idee ondergebracht in een gezamenlijk project.

Deze website is te vinden onder www.groningermolens.nl. Het doel van de website is informatie te geven over allerlei molenzaken in de provincie Groningen. De website bevat een aantal onderwerpen zodat gemakkelijk de gewenste informatie te vinden is.

Aan de linkerkant van de homepage staat een menulijst met de volgende thema's (zie afbeelding):

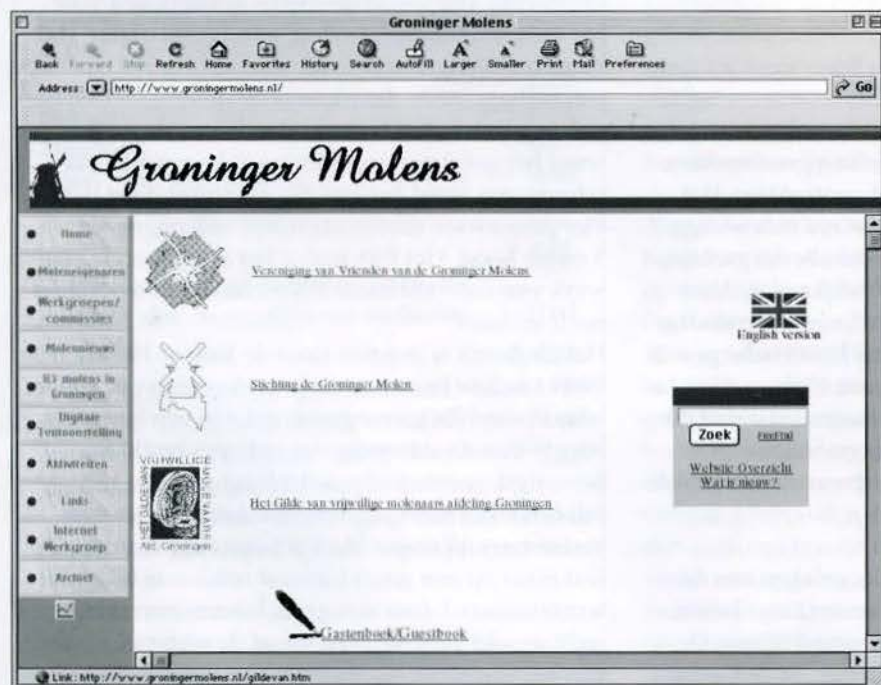
Home: Waar u zich ook bevindt in deze website, gaat u met *Home* terug naar de homepage.

Moleneigenaren: Overzicht van de moleneigenaren en de molens die in hun bezit zijn. Door een klik op een

molen gaat u naar de details over een van de 83 molens in Groningen. *Molennieuws:* Verslagen en uittreksels uit verschillende molenperiodieken over nieuwtjes rond molens. *Digitale tentoonstelling:* Voor een periode van 6 maanden word er aandacht geschonken aan een onderwerp uit de molenwereld. Deze keer staan er de molenrompen in die nog in onze provincie aanwezig zijn. *Activiteiten:* Nadere informatie over molendagen, bijzondere onderwerpen in en rond een molen. *Links:* Verwijzingen naar en toegang tot andere websites over molens. *Internet-werkgroep:* Overzicht van de mensen die in deze werkgroep actief zijn en hoe ze zijn te bereiken. *Archief:* Hier komt in de nabije toekomst informatie over verdwenen molens in Groningen.

De Internetwerkgroep zit momenteel nog in de opbouwfase. Moleneigenaren wordt binnenkort gevraagd om deel te nemen aan deze website. Een deel van de 83 molens is inmiddels in beeld gebracht. De ontbrekende foto's worden binnenkort aan de website toegevoegd. In de loop van de komende maanden worden er diverse groepen aspirant-deelnemers benaderd om toe te treden. In eerste instantie zijn dit de vrijwillige molenaars, de molenmakers en andere bedrijven die zich bezighouden met molens.

Wij wensen de bezoekers aan onze website veel kijkplezier.

A gold stamp mill in California

In juni 1999 waren mijn vrouw en ik op familiebezoek in een dorpje op ruim tweehonderd kilometer van San Fransisco (USA). Het vrij bosrijke landschap is heuvelachtig gelegen op de westelijke uitlopers van het Sierra Nevada-gebergte, waarvan de 3.000 meter hoge besneeuwde toppen aan de oostelijke horizon zichtbaar zijn. Getipt door mijn Amerikaanse familie trof ik daar een waterradmolen aan met een bijzondere functie. Een verslag.

Zo'n anderhalve eeuw geleden vestigden zich hier pioniers met in hun kielzog goudzoekers, die op hun beurt allerlei gespuis aantrokken. Het was daar een ruig en hard bestaan om met weinig middelen te kunnen overleven met allerlei problemen van dien, ook op het gerechtelijke vlak. Vandaar de bijnaam "Old Hangtown" van het naburige stadje Placerville, waar een aantal historische gevels in wild-west stijl nog aan herinnert. Op een plein in de Main Street staat naast een vlaggenmast met de wapperende Amerikaanse "Stars en Stripes" een galg waaraan een levensechte pop van een terdoodveroordeelde bungelt.

Even ten noorden van Placerville, gelegen aan de US 50-Highway van Sacramento naar Lake Tahoe, bevonden zich vroeger meerdere goudmijnen. De eerste schacht werd in 1849 gegraven. Bij het woord "mijn" moet u niet meteen industriële complexen met lifttorens verwachten, zoals bij ons in Zuid-

Limburg niet zo lang geleden te zien waren. De goudmijnen hadden hier niet meer dan een eenvoudige, met houten balken gestutte ingang in een rotswand, van waaruit een smalspoor naar buiten liep om ertswagentjes voort te duwen. De stenen werden eerst met grote voorhamers tot fijn gruis stukgeslagen. Door het soortelijk gewicht van het goud (19,3) kon dit edelmetaal door middel van een tinnen schaal met water uit het overige gesteente gewassen worden. Het was een zware en mensonterende arbeid. De gids vertelde dat er gemiddeld uit twee ton steen slechts 1 ounce (28 gram) goud gewonnen kon worden, wat neerkomt op 1 cm³ puur goud!

De mijnbazen van Placerville besloten daarom gezamenlijk tot het oprichten van een "gold stamp mill". Omstreeks 1900 werd de molen gerealiseerd voor het toen formidabele bedrag van 10.000 dollar. Het houten molengebouw staat "on his original site" op een helling; mede daardoor is de molenvloer binnen ook hellend. In het bovengedeelte van de molen werd het gouderts naar binnen gekieperd en via schudgoten werd het erts fijn gestampt door twee à vier paar zware ijzeren stampers van ongeveer 5 meter hoog. Het lijkt wel of het ons bekende slagwerk van een Hollandse oliemolen hiervoor model heeft gestaan.

Het slagwerk is gegoten door de Joshua Hendy Iron Works in San Fransisco en in onderdelen per spoor naar Placerville getransporteerd. Op een bepaalde hoogte van de stampers zijn er koppelstukken bevestigd, zoiets als op de trekstangen van het Bilau-wieksysteem. Ze kunnen door de wentelas met twee nokken per stamper opgetild worden. De wat meer op een groot formaat nokkenas lijkende wentelas werd door een grote houten riemschijf rechtstreeks aangedreven vanaf de wateras, waarvan het waterrad, stroomopwaarts gezien, links van de molen zat. Doordat de onderkant van de stampers aan slijtage onderhevig was, konden de kop-

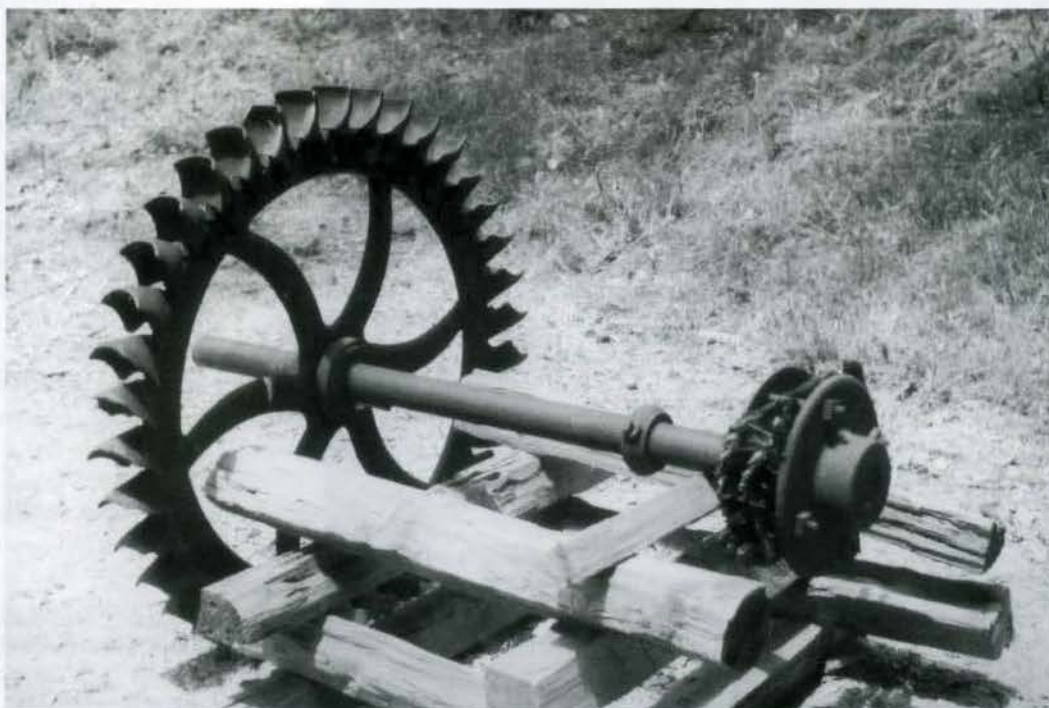

Het vernieuwde molengebouw van de Joshua Hendy Stamp Mill

Foto: M.E.van Doornik, 17-6-1999

Het merkwaardig gevormde waterrad met de as op "het droge"

Foto: M.E.van Doornik, 17-6-1999

pelstukken door het aandraaien van de bouten op de juiste hoogte gecorrigeerd worden. Het fijgestampte erts werd nadien nog altijd met de tinnen "goldpan" handmatig gewassen.

Het lawaai van de stampers was tot bijna 2 kilometer ver te horen en er werd in twee ploegen van 12 uur gewerkt voor een loontje van 10 dollarcent per uur. Hei-dooftheid en stoflonden kwamen daar vroeger als beroepsziekte dikwijls voor.

Doordat de goudopbrengst uit zoveel gesteente zo gering was, werden de mijnen op den duur niet meer rendabel en de laatste mijn werd in 1939 gesloten. Pas begin jaren '90 is de zwaar vervallen molen geheel gerestaureerd. Helaas is het interieur met nieuwe betonnen vloeren in twee niveaus en moderne stalen trappen in veiligheidskleuren, verre van authentiek te noemen. Alleen het originele slagwerk met de acht stampers staat er als een reliëf naar het verleden wat verloren bij tussen de talrijke educatieve informatiepanelen en fotopanelen. De

beide ertshellingen zijn niet eens teruggerepareerd en er is nog maar één schudgoot aanwezig, die wat wezensvreemd schuin in de lucht hangt. Het ijzeren waterrad met de as ligt buiten de molen te roesten op wat stapelhout!

Door de "mill creek" stroomt allang geen water meer, zodat de molen er nu staat als een vis op het droge. Desondanks staan de nabijgelegen overgebleven "Gold Bug Mine" uit 1888 en deze "Joshua Hendy Stamp Mill" zoals hij nu officieel heet, samen als museum genoteerd in de top tien van de industriële monumenten van Californië. (*Entrance \$ 3.00 for adults; per locatie wel te verstaan!*). Dit is in heel Californië het enige museum op mijnbouwgebied voor goudwinning. Wat piëteit en materiaalgebruik betreft bij restauraties van oude monumenten kunnen de Amerikanen eigenlijk veel van ons leren!

U kunt de omgeving van deze molen via Internet vinden op het adres: <http://placerville.com>

Het slagwerk gezien van de aanvoerside voor het gouderts met rechts het aandrijf wiel vanaf de wateras

Foto: M.E.van Doornik, 17-6-1999

Verstild verleden (30)

Bron: Archiefmuseum Stad Appingedam

In de omgeving van Appingedam waren aan het begin van deze eeuw nog verschillende molens te vinden. Bijna alle molens stonden langs het Damsterdiep. Al eerder, in *Verstild verleden* (2)* werd aandacht besteed aan Tjamsweer, een plaatsje even ten westen van Appingedam. Hedentendage staat er nog altijd het restant van oliemolen *De Eendragt*. Op de in *Verstild verleden* (2) afgebeelde foto stond de fotograaf met de rug naar *De Eendragt* en foto-

grafeerde richting het oosten. In beeld kwamen de molen van polder Dijkhuizen, de oliemolen van Abel Makken en de houtzaagmolen van Mulder. De fotograaf van de nu afgedrukte foto fotografeerde richting het westen, maar weer geen spoor van *De Eendragt*.

Op zich is de nu afgebeelde foto een zeer merkwaardige. Twee molens staan ontweekt, de middelste molen is zo te zien nog bedrijfsvaardig. Toch

* H.A. Hachmer, *Verstild verleden* (2), in *Zelfzwichter* no. 66, juni 1992, p. 15/16.

niets bijzonders zou u zeggen. Begin deze eeuw werden er immers wel meer foto's van molens in onttakelde toestand genomen? Inderdaad, dat is waar, maar het vreemde aan deze foto is dat de op de foto onttakelde molens de nog bedrijfsvaardige molen overleefden.

De middelste molen is namelijk de in Verstild verleden (2) afgebeelde houtzaagmolen van Mulder. Deze aan de Stadsweg te Tjamsweer staande molen werd in 1900 gesloopt en herbouwd te Onderdendam voor de familie Koops. We kunnen de foto dus dateren voor 1900. De onttakelde molen rechts is een andere bekende, de olie- en pelmolen van Abel Makken. Deze molen werd in 1909 gesloopt en overgebracht naar Lattrop. Links op de voorgrond zien we een eveneens onttakelde

molen. Het is de in 1763 gebouwde oliemolen *De Duivevlugt* van J. Ritsema. Deze molen stond nog net op het grondgebied van Appingedam. In 1903 werd *De Duivevlugt* gesloopt en overgebracht naar Moerdijk.

Zijn de slopers op deze foto dan al aan de gang? Waarschijnlijk niet. Zowel de molen van Abel Makken als de molen van Ritsema werden kort voor de eeuwwisseling voorzien van zelfzwichting en bleven tot kort voor de sloop in bedrijf. Oliemolen *De Duivevlugt*, links op de voorgrond, ziet er dan ook nog goed onderhouden uit. Met grote waarschijnlijkheid is de foto genomen op het moment dat beide molens werden voorzien van zelfzwichting. Alle verbeteringen ten spijt verdwenen beide molens toch nog uit het landschap.

Gildenieuws

Bestuursmededelingen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen

De jaarlijkse afdelingscontactdag in onze provincie zal worden gehouden op 16 oktober a.s. Begin oktober zullen de uitnodigingen hiervoor worden verzonden.

De najaarsexamens voor het diploma van vrijwillig molenaar worden dit jaar gehouden op:
30 september op poldermolen *De Helper* aan het Paterswoldsemeer van molenaar L.H. Duijm.
1 oktober op korenmolen *De Onderneming* in Vierhuizen van molenaar B. Dijk.

In totaal zullen zeven kandidaten het examen afleggen. Het bestuur wenst hen veel succes toe!

De Helper
Foto: J. Tinga

Rutteler Molen: Ambacht en hobby

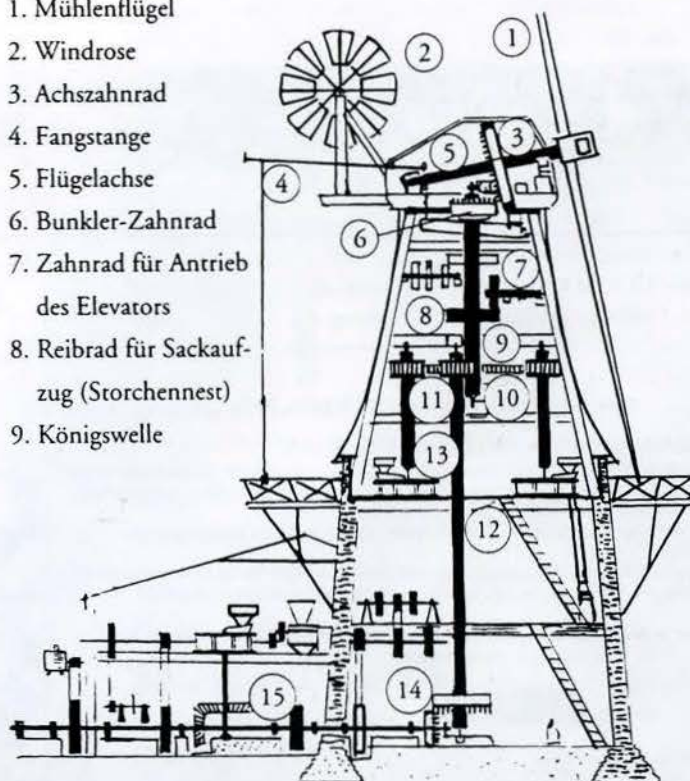
Wat in het Groningerland niet meer is toegestaan, blijkt in het naburige Ostfriesland nog wel mogelijk, namelijk het ambachtelijk malen van graan waarbij (nog) geen rekening hoeft te worden gehouden met de HACCP-voorschriften. Dit biedt geïnteresseerden dus de mogelijkheid om het beroepsmatige maalproces van zeer dichtbij mee te maken. Dit is overigens niet de enige attractie van de Rutteler Mühle in Neuenburg-Ruttel. Op het molenerf staan namelijk nog vier schaalmodellen die voor belangstellenden vrij toegankelijk zijn.

In de Rutteler Mühle maalt men ongeveer 200 dagen per jaar. Het meel wordt geleverd aan bakkerijen in de omgeving, maar ook verkocht in de eigen winkel, waar ook brood en andere "Naturkostwaren" aan de man worden gebracht. De molen werd in 1865 gebouwd en recentelijk voor een bedrag van DM 350.000 gerestaureerd. De eigenaars, de familie Egenhoff, ontvingen ruim twee ton subsidie. De uitrusting van de "Galerie-Holländer" is zeer compleet te noemen. De zelfkruier beschikt over drie maalstoelen, een "Getreidequetschgang" (pletterij) alsmede over een zaaginrichting. De aandrijving van de twee laatstgenoemde attributen geschiedt door middel van een aftakas. In de zagerij wordt overigens niet meer beroepsmatig gewerkt.

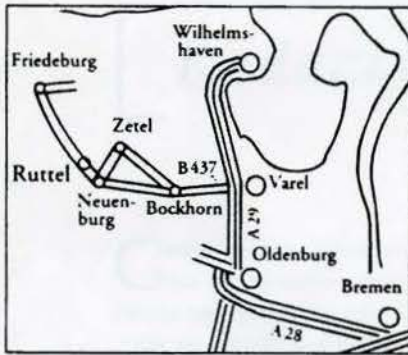
De Duitse molenterminologie lijkt sterk op de Nederlandse
Bron: folder Rutteler Mühle

Die Mühle

1. Mühlenflügel
2. Windrose
3. Achszahnrad
4. Fangstange
5. Flügelachse
6. Bunkler-Zahnrad
7. Zahnrad für Antrieb des Elevators
8. Reibrad für Sackaufzug (Storchennest)
9. Königswelle

10. Königsrad	13. Mahlgang
11. Korbrad-Antrieb für den Mahlgang	14. Winkelzahnräder (Kronräder)
12. Nebenspindel-Antrieb für Sägerei, usw.	15. Welle für Antrieb von Sägerei, Quetsche, etc.

Dat de heer Egenhoff sr. een echte molenliefhebber is, blijkt uit het feit dat hij vier miniatuurmolens heeft

gebouwd. Op het erf staan een spinnenkop, een open standerdmolen, een drie wieken tellend zaagmolen-tje en een replica van de Rutteler Mühle. Het geheel is omgeven door een smalspoorbaan.

De Rutteler Mühle is met uitzondering van de wintermaanden dagelijks geopend van 9:00 tot 18:00 uur (lunchpauze van 12:30 tot 14:00 uur) en zaterdags van 9:00 tot 12:30 uur. Eigenaar Peter Egenhoff draait op verzoek ook op zondag. De toegang is gratis. Het wordt overigens wel gewaardeerd als u iets koopt in de

winkel en/of iets gebruikt in het molencafé. Neuenburg-Ruttel ligt circa 20 km ten zuidwesten van Wilhelmshaven; de reistijd vanaf Groningen-stad bedraagt ongeveer een uur (per auto).

Die

Friesische Mühlenstraße

ein Erlebnis der besonderen Art.

Liebe Rad- und Fußwanderer (auch Autofahrer sind willkommen!), erleben Sie friesische Windmühlen als besondere Kulturdenkmäler des 19. Jahrhunderts in der schönen Landschaft rund um den Jadebusen! Wandern oder fahren Sie entlang ausgesuchter Routen, oder entdecken Sie die Mühlen auf eigenen Wegen! Verdienen Sie sich eine Wander-Anstecknadel, wenn Sie mit unserem Wanderpaß alle Mühlen besuchen! Schauen Sie in unseren Veranstaltungskalender und planen Sie Ihren Besuch ereignisgerecht! Nähere Auskünfte zur Mühlenstraße erhalten Sie, wenn Sie uns eine e-Mail senden.

Klicken Sie in der Übersicht auf einzelne Mühlen, um nähere Informationen zu erhalten!

00950 Besucher seit dem 21.10.98

© by Internet-Kooperation Wilhelmshaven

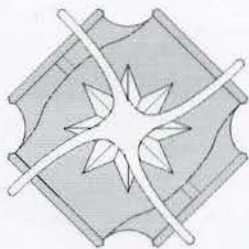
Internet zone

32. DE MOLEN.

Vroolijk.

VERENIGING VAN VRIENDEN VAN DE
GRONINGER MOLENS

STICHTING DE GRONINGER MOLEN

GILDE VAN VRIJWILLIGE MOLENAARS

